

Joanna Miklaszewska

Uniwersytet Wrocławski

KONTEKSTY POLITYCZNE, SPOŁECZNE I KULTUROWE W OPERACH PORTRETOWYCH PHILIPA GLASSA

Ustanowiony przez Philipa Glassa nowy gatunek muzyczny opery portretowej (*a portrait opera*) jest jednym z najważniejszych zjawisk ogłaszających przełom w amerykańskiej muzyce operowej, który dokonał się w dziełach powstających od roku 1976. Przełom ten wyznaczają trzy nowatorskie dokonania kompozytorów amerykańskich polegające na wprowadzeniu nowych gatunków muzyki operowej. Opera portretowa jest odmianą opery historycznej o silnym zabarwieniu społecznym lub politycznym, ukazującej wielką postać historyczną (Albert Einstein, Mohandas Karamchand Gandhi, faraon Echnaton, Johannes Kepler) o wyrazistej osobowości, która w sposób znaczący wpłynęła na społeczeństwo. Drugim nowatorskim gatunkiem jest video-opera, wprowadzona przez Steve'a Reicha. Jest to opera o charakterze dokumentalnym, zakorzeniona w tradycji muzyki konkretnej, utrzymana w poetyce widowiska multimedialnego z wpływami teledysku. Trzecim przełomowym dokonaniem jest zainicjowany przez Johna Adamsa nowy typ opery o tematyce związanej ze współczesnymi wydarzeniami ukazanymi z dokumentalną wiernością, lecz jako dzieło muzyczne odwołujące się do tradycji włoskich i francuskich oper romantycznych.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie oryginalności nowego gatunku opery portretowej, na którą składa się połączenie nowatorskiej techniki kompozytorskiej i struktury dramatycznej z niekonwencjonalną formą i nietypową zawartością treściową libretta, obejmującego idee społeczno-polityczne oraz konteksty kulturowe. Zagadnienia te ukazane zostaną zarówno na tle całej twórczości operowej Philipa Glassa, jak i amerykańskiej oraz europejskiej twórczości operowej z przełomu XX i XXI wieku.

Philip Glass pierwsze trzy skomponowane przez siebie opery: *Einstein on the Beach*, *Satyagraha* i *Akhmaten*¹ ujął w formę trylogii „oper portreto-

¹ Podczas polskiej premiery w 2000 r. w Łodzi opera zaprezentowana została pod tytułem *Echnaton*.

wych”. Kompozytor w swych wspomnieniach *Words Without Music* charakteryzuje przyjęte w trylogii założenia estetyczne: „Po Einsteinie powstały dość szybko opery *Satyagraha* i *Akhnaten*, formując trylogię «oper portretowych» o ludziach, których życie i dzieło zmieniły świat. Einstein, człowiek nauki, Gandhi, człowiek polityki, i Echnaton, człowiek religii, przekształcili świat, w którym żyli, nie za pomocą sił zbrojnych, ale poprzez potęgę głoszonych idei”².

Genezę nowego, niezwykle gatunku opery portretowej wyznacza kilka czynników. Zbigniew Skowron, pisząc o trylogii oper portretowych Philipa Glassa, zauważa, iż: „Znaczenie tej trylogii sięga daleko poza kontekst twórczości amerykańskiej drugiej połowy XX wieku, albowiem za myśl wspomnianych oper jest bliski pewnej koncepcji z lat dwudziestych – idei «muzycznego portretu» o odcieniach realistycznych i społecznych autorstwa Virgila Thomsona”³. Thomson inspirował się ideą literackiego portretu, którą podjęła w swej twórczości Gertruda Stein. Skomponował ok. 150 instrumentalnych utworów muzycznych (głównie na fortepian), które określił jako „muzyczne portrety”. Miały one za pomocą środków muzycznych oddawać psychikę i osobowość portretowanych osób. Interesujący był proces komponowania tych w większości krótkich, 1- lub 2-minutowych utworów, które Thomson tworzył przy fortepianie w obecności osób portretowanych, jakby nawiązując do idei „pozowania” przez modela do portretu tworzonego przez malarza.

Sięgając zaś wstecz do tradycji dwudziestowiecznej europejskiej muzyki operowej, należy wymienić takie dzieła, jak *Chopin* Giacomo Oreficego (1901) i *Palestrina* Hansa Pfitznera⁴ (1915), które można uznać za prekursorskie w stosunku do oper portretowych: pierwszą z nich – poprzez poetycki charakter libretta ukazującego w sposób zbeletryzowany sceny z życia Chopina, drugą zaś – poprzez uczynienie tematem opery legendy o „uratowaniu” przez Palestrinę tradycji muzyki polifonicznej w Kościele dzięki skomponowaniu *Missa Papae Marcelli*. Taki romantyczny, idealistyczny sposób ujęcia głównej postaci bliski jest również operom portretowym Philipa Glassa, w których wydarzenia historyczne ukazywane są

² Ph. Glass, *Words Without Music. A Memoir*, London 2015, s. 305.

³ Z. Skowron, *Nowa muzyka amerykańska*, Kraków 1995, s. 387.

⁴ Caroline Harvey, pisząc o operach portretowych Ph. Glassa, do wcześniejszych dzieł tego gatunku zalicza bardziej konwencjonalne dramaturgicznie opery *Palestrina* Hansa Pfitznera oraz *Mathis der Maler* Paula Hindemitha. C. Harvey, *Words and actions* [w:] *The Cambridge Companion to Twentieth-Century Opera*, red. M. Cooke, Cambridge 2005, s. 55.

zgodnie z zasadą *licentia poetica*. Przeniesiona na grunt muzyki idea portretu, zainspirowana gatunkiem funkcjonującym w malarstwie i grafice, pojawia się także w skomponowanej przez Glassa w latach 80. serii dzieł koncertowych: *The Light*, *The Canyon* i *Itaipu*, które kompozytor określił jako „portrety natury”⁵. Należy także wspomnieć o skomponowanym w 2005 r. solowym utworze fortepianowym *A Musical Portrait of Chuck Close*, będącym „muzycznym portretem” amerykańskiego malarza i fotografa, który wielokrotnie portretował Philipa Glassa.

Wśród nowych zjawisk w sztuce teatralnej XX wieku, które wyznaczają genezę opery portretowej, należy wymienić teatr Bertolda Brechta. Wpływ Brechta przejawia się w preferowaniu przez kompozytora formy epizodycznej, kontrastującej z tradycyjnymi, linearnymi ujęciami dramatycznej narracji⁶. Warto nadmienić, iż Philip Glass podczas swojego pobytu w Paryżu w połowie lat 60. zainteresował się teatrem eksperymentalnym – sztukami Jeana Geneta i Samuela Becketta oraz Bertolda Brechta. W swojej książce *Music by Philip Glass*, omawiając okres paryski, kompozytor stwierdza, iż: „Odmiany teatru, które opowiadają znane historie, moralizując, czasami satyryzując, od czasu do czasu pocieszając nas w naszym życiu, nigdy nie znaczyły dla mnie wiele. Tym, co zawsze mnie poruszało, był teatr, który rzuca wyzwanie naszym ideom społeczeństwa, naszym wyobrażeniom porządku”⁷.

W bogatym dorobku operowym Philipa Glassa, obejmującym do chwili obecnej 28 oper, gatunek opery portretowej reprezentuje siedem tytułów, a więc jedna czwarta wszystkich jego dzieł operowych. Pierwsze trzy opery, formujące trylogię: *Einstein on the Beach* (1976), *Satyagraha* (1979) i *Akhnaten* (1983), zostały określone przez kompozytora jako *portrait operas*. Jako cykl trzech oper zostały one dwukrotnie wystawione w 1986 r. w operze w Stuttgarcie. Założenia gatunkowe opery portretowej są jednak kontynuowane przez kompozytora także w późniejszych dziełach: *The Voyage* (1992), *Galileo Galilei* (2001), *Kepler* (2009) i *The Perfect American*

⁵ „Portraits of nature”, Philip Glass, komentarz do utworu *The Canyon*, <https://www.wisemusicclassical.com/work/3155/The-Canyon--Philip-Glass/> [data dostępu: 19.01.2022].

⁶ J. Richardson, *Singing Archaeology. Philip Glass's „Akhnenaten”*, Hanover (New Hampshire) 1999, s. 48. John Richardson wskazuje na trzy źródła zerwania przez Glassa z klasycznymi przedstawieniami teatru muzycznego, wymieniając w tym kontekście „idee Artauda, Brechta i różne pozaeuropejskie podejścia teatralne”, szczególnie tradycję indyjskiego teatru Kathakali (J. Richardson, *op. cit.*, s. 37).

⁷ Ph. Glass, *Opera on the Beach*, Londyn 1988, s. 4 (w niniejszym tekście cytowane jest wydanie angielskie książki Philipa Glassa *Music by Philip Glass*, Harper & Row, Nowy Jork 1987, które ukazało się w 1988 pod zmienionym tytułem *Opera on the Beach*).

(2013)⁸. Zestawienie informacji o charakterze dokumentacyjnym dotyczące oper portretowych Philipa Glassa przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Opery Philipa Glassa zawierające cechy gatunkowe opery portretowej

Tytuł opery	Libretto	Język libretta	Liczba aktów	Postać portretowana / Rodzaj głosu jej odtwórcy	Prapremiera opery
1	2	3	4	5	6
<i>Einstein on the Beach</i> (1 część trylogii)	Philip Glass; teksty recytowane: Christopher Knowles, Samuel M. Johnson, Lucinda Childs	angielski	4	Albert Einstein / rola potraktowana w operze w sposób symboliczny	25 lipca 1976, Avignon
<i>Satyagraha</i> (2 część trylogii)	Philip Glass i Constance De Jong. Tekst zaadaptowany z <i>Bhagawadgity</i> .	sanskryt	3	Mohandas Karam- chand Gandhi / tenor	5 września 1980, Rotterdam
<i>Akmaten (Echnaton)</i> (3 część trylogii)	Philip Glass z Shalomem Goldmanem, Robertem Israelem i Richardem Riddellem	egipski, akadyjski, hebrajski i angielski	3	faraon Echnaton / kontratenor	24 marca 1984, Stuttgart
<i>The Voyage</i>	David Henry Hwang wg fabuły Philipa Glassa	angielski	3	Krzysztof Kolumb / bas-baryton	12 paździer- nika 1992, Nowy Jork
<i>Galileo Galilei</i>	Mary Zimmermann przy współpra- cy Philipa Glassa i Arnolda Weinsteina	angielski	10 scen	Galileusz/tenor, baryton	24 czerwca 2002, Chicago

⁸ Mark Swed w recenzji wystawienia *The Perfect American* w Long Beach Opera w 2017 r. określa tę operę jako „portrait opera”, przyporządkowując do tego gatunku także serię oper Glassa, których tematem jest życie wielkich postaci: Einsteina, Gandhiego, Echnatona, Kolumba, Galileusza i Keplera, M. Swed, *Review: An opera about Walt Disney, in commuting distance of Disneyland*, <http://www.latimes.com/entertainment/arts/la-et-cm-perfect-american-review-20170313-story.html> [data dostępu: 10.11.2021].

1	2	3	4	5	6
<i>Kepler</i>	Martina Winkel	angielski, niemiecki, łaciński	2	Johannes Kepler / baryton	20 września 2009, Linz
<i>The Perfect American</i>	Rudolph Wurlitzer wg książki Petera Stephena Jungka	angielski	2	Walt Disney / bas- baryton	22 stycznia 2013, Madryt

Bohaterowie portretowani w poszczególnych operach Philipa Glassa żyli w różnych epokach – od XIV wieku p.n.e. poprzez przełom XV i XVI oraz XVI i XVII wieku, aż po XX stulecie. Mimo iż przedstawione są w nich osoby działające na różnych polach i reprezentujące różne zawody, zaznacza się niewielka przewaga postaci naukowców, aż trzy bowiem z oper portretowych są im poświęcone (*Einstein on the Beach*, *Galileo Galilei* oraz *Kepler*). Warto też wspomnieć o wprowadzeniu postaci Naukowca (*The Scientist*) w operze *The Voyage*, której tematem przewodnim jest szeroko rozumiana idea odkrywania⁹, dotycząca zarówno odkryć geograficznych, naukowych, jak i eksploracji kosmosu. Wyróżnienie w operach portretowych postaci naukowców – słynnego dwudziestowiecznego fizyka oraz działających na przełomie XVI i XVII wieku wielkich astronomów – można tłumaczyć tym, iż Philip Glass podczas swoich studiów w dziedzinie sztuk wyzwolonych na University of Chicago¹⁰ realizował program w zakresie nauk ścisłych na bardzo wysokim poziomie, co przełożyło się na zainteresowanie kompozytora tą tematyką i jej podjęcie w późniejszych dziełach operowych. Philip Glass w swych wydanych w 2015 r. wspomnieniach *Words Without Music* pisze o tym następująco:

czytaliśmy *The Origin of Species* Darwina na naukach biologicznych i odtwarzaliśmy eksperymenty Mendla z muszką owocową. Na fizyce rekonstruowaliśmy eksperymenty Galileusza z kulami i równią pochyłą. Czytaliśmy także Newtona i kontynuowaliśmy naukę fizyki aż do Schrödingera, podczas gdy na chemii czytaliśmy Avogadra i Daltona. Studia w dziedzinie różnych nauk stały się więc studiami historii nauki, i zacząłem wówczas rozumieć, jakie cechy może posiadać osobowość naukowca. Te wczesne odkrycia poznawcze miały zostać odzwierciedlone w operze *Galileo Galilei*, którą skomponowałem czterdzieści pięć lat później, i w której jego eksperymenty zostały przełożone na utwór taneczny, z kulami i równiami pochyłymi. Uznałem biograficzne

⁹ Philip Glass pisze, iż pojawiająca się w *Prologu* postać Naukowca zainspirowana była osobą Stephena Hawkinga, Ph. Glass, *Preface* [w:] Philip Glass, *The Voyage. An Opera in Three Acts*, komentarz do nagrania CD, Orange Mountain Music 2006, s. 3.

¹⁰ W 1956 r. Philip Glass otrzymał tytuł licencjata (Bachelor of Arts) w dziedzinie sztuk wyzwolonych w University of Chicago.

aspekty naukowców za wielce interesujące, a opery o Galileuszu, Keplerze i Einsteinie wyrażają uznanie dla moich studiów w owych latach i wiedzy, którą zdobyłem w dziedzinie nauki¹¹.

Oprócz naukowców w operach portretowych reprezentowane są dwie postaci działające na polu polityki, żyjące w różnych epokach (egipski faraon Echnaton oraz indyjski polityk M.K. Gandhi), ponadto postać wielkiego podróżnika Krzysztofa Kolumba oraz słynnego amerykańskiego reżysera Walta Disneya.

Obok różnorodności czasu akcji oraz narodowości i zawodów postaci portretowanych można zauważyć także różnorodność typów głosów, którym powierzana jest główna partia w poszczególnych operach. Zaznacza się jednak niewielka preferencja kompozytora do wprowadzania barytonowej barwy głosu, wykorzystanej w aż czterech operach portretowych (barytonowa partia Keplera w operze *Kepler* oraz młodego Galileusza w operze *Galileo Galilei*, bas-baryton w operach *The Voyage* i *The Perfect American*). Taki sposób potraktowania głównej postaci zdradza pokrewieństwo z tendencją do odchodzenia w XX-wiecznej operze od powszechnego w tradycji opery romantycznej powierzania głównych partii męskich głosom tenorowym w kierunku zastępowania ich barytonem (np. Roger w *Królu Rogerze* Karola Szymanowskiego, Mateusz w operze *Mateusz malarz* Paula Hindemitha, Nixon w operze *Nixon w Chinach* Johna Adamsa, ks. Urban Grandier w *Diablach z Loudun* Krzysztofa Pendereckiego).

Nowatorstwo gatunku opery portretowej wyraża się w przyjętych przez kompozytora kilku oryginalnych założeniach gatunkowych. Są to: uczynienie głównymi bohaterami oper znanych postaci historycznych, które dzięki swej działalności i wizjonerskim ideom pociągały za sobą społeczeństwa w różnych epokach; silne wyeksponowanie głównej postaci; obecność w librecie idei społecznych i politycznych oraz budowanie aktów na zasadzie zestawiania scen, często o charakterze poetyckich obrazów. Cechą niektórych oper portretowych jest też wprowadzanie postaci historycznych o charakterze archetypicznym, które mogą być zestawiane z pominięciem chronologii z innymi postaciami występującymi na scenie, ponadto postaci mitologicznych oraz fikcyjnych, a także głosów wokalnych niewcielających się w żadne role.

Wyeksponowanie głównej postaci w operach portretowych przejawia się w nadaniu jej pierwszoplanowego znaczenia w librecie i – w większości z tych oper – w częstym wprowadzaniu jej na scenę. W pierwszej ope-

¹¹ Ph. Glass, *Words Without Music...*, s. 33.

rze portretowej, *Einstein on the Beach*, będącej dziełem eksperymentalnym, nie jest jednak przewidziana rola Alberta Einsteina. Postać ta została potraktowana w oryginalny sposób i jest reprezentowana w operze symbolicznie za pomocą rozmaitych aluzji w scenografii i kostiumach do samej postaci oraz głoszonych przez nią idei naukowych i odkryć; na scenie występuje także skrzypek ucharakteryzowany na Alberta Einsteina. Nawet w oryginalnym zapisie partyturowym tej opery, we fragmentach, w których pojawiają się recytowane przez chór cyfry oraz cyfrowe oznaczenia ilości powtórzeń danej struktury, można odnaleźć nawiązanie do matematycznego pojęcia ciągu liczbowego, a w szerszym kontekście – do idei nauki, będącej ideą wiodącą w *Einstein on the Beach*. W prawie wszystkich operach portretowych występują – jak w tradycyjnych gatunkach – postaci sceniczne odtwarzane przez śpiewaków. Wyjątki stanowią opera *Einstein on the Beach*, w której dużą rolę odgrywają taniec, gestyka, recytacja oraz scenografia, zaś kształt sceniczny dzieła ujęty jest w sposób eksperymentalny, oraz opera *Kepler*, w której jedyną postacią sceniczną o określonym imieniu i nazwisku jest bohater tytułowy, zaś pozostałym występującym w operze solistom nie zostały przypisane konkretne role.

Twórczość operową Philipa Glassa cechuje bogactwo odmian gatunkowych i oryginalnych rozwiązań stylistycznych. W jego dorobku operowym zaznacza się pewna preferencja kompozytora do wykorzystywania układów cyklicznych w formie trylogii. Oprócz trylogii oper portretowych, powstałych na przełomie lat 70. i 80., Glass skomponował w latach 90. trylogię dzieł inspirowanych twórczością Jeana Cocteau, do której należą: opera kameralna *Orphée*, opera-film *La belle et la bête* oraz taneczna opera kameralna *Les enfants terribles*. Z planowanej trylogii oper wg twórczości angielskiej pisarki Doris Lessing powstały dwie części cyklu: *The Making of the Representative for Planet 8* (1986) oraz *The Marriages between Zones Three, Four and Five* (1997). Glass napisał ponadto kilka oper kameralnych (m.in. *Hydrogen Jukebox*, *In the Penal Colony*). W niektórych operach wprowadził nowatorskie, hybrydyczne cechy gatunkowe, np. w *La belle et la bête* połączył stylistykę dzieła operowego z projekcją filmu, którego dialogi zostały zastąpione ściśle powiązanymi z nimi rytmicznie partiami wokalnymi wykonywanymi na żywo. W operze *Monsters of Grace*, stworzonej we współpracy z Robertem Wilsonem, wykorzystany został film trójwymiarowy. Eksperymentalny charakter ma także *A Madrigal Opera*, w której brak jest specyficznego libretta, a wypełnienie wystawienia treścią jest zależne od koncepcji reżysera danego przedstawienia. W wystawieniu najnowszego dzieła operowego Philipa Glassa, *Circus Days and Nights*

(2020), biorą udział artyści cyrkowi. Zminiaturyzowanie tradycyjnej formy do 30-minutowej „operki kieszonkowej”¹² *Drowning* (2019) odsyła do nie tak odległej tradycji oper „minutowych” Dariusza Milhauda. W dorobku operowym Glassa odnajdujemy także popularny w czasach współczesnych gatunek opery dziecięcej (opera-balet *The Witches of Venice*).

Obecność idei politycznych daje o sobie znać nierównomiernym nasileniem w poszczególnych operach portretowych. Dwie z nich, *Satyagraha* i *Echnaton*, są operami politycznymi. Tematem pierwszej jest działalność Mohandasa K. Gandhiego w Południowej Afryce w latach 1893–1914 i założony przez niego ruch obywatelskiego nieposłuszeństwa o nazwie *satyagraha*, broniący praw zamieszkałych w Afryce Hindusów. Podstawową ideą dzieła jest problem dyskryminacji i niesprawiedliwości społecznej. Druga opera koncentruje się wokół postaci żyjącego w XIV wieku p.n.e. faraona Echnatona, który zdecydował się na radykalny krok, jakim było przeprowadzenie reformy religijnej i wprowadzenie kultu boga Słońca Atona w starożytnym Egipcie, co spowodowało obniżenie znaczenia wpływowej warstwy kapłanów Amona, dotychczas uznawanego za najwyższe bóstwo. W innych operach, jak *Kepler*, *The Perfect American* i *Galileo Galilei*, wprowadzane są jedynie wątki poboczne dotyczące tematyki politycznej, które nie mają jednak znaczenia wiodącego w librecie. W operze *Kepler* wzmiankowany jest okres wojny trzydziestoletniej i przywoływane są związane z nią tragiczne wydarzenia. Głośny zaś proces Galileusza, skazanego przez inkwizycję za głoszenie teorii heliocentrycznej, to jeden z wątków opery *Galileo Galilei*. W *The Perfect American* wprowadzona jest natomiast wymagowana dyskusja Disneya z Abrahamem Lincolnem¹³, w czasie której rozprawiają oni m.in. na temat niewolnictwa; jest to pretekst do ukazania skrajnie konserwatywnych i prawicowych poglądów Disneya. Wśród pojawiających się w operach portretowych drugoplanowych bohaterów historycznych wymienić należy także postać wielkiego amerykańskiego działacza społecznego Martina Luthera Kinga w akcie III opery *Satyagraha*, występującą na scenie obok Gandhiego. Tomasz Biernacki i Monika Pasiecznik w artykule poświęconym operze *Einstein on the Beach* wskazują zaś – w związku z czasem powstania tej opery – na nasuwające się skojarzenie polityczne jej warstwy treściowej z okresem zimnej wojny oraz groźbą

¹² *A pocket opera.*

¹³ Postać Abrahama Lincolna została w operze symbolicznie przedstawiona jako robot skonstruowany w wytwórni Disneya. Partię tę jednak odtwarza na scenie śpiewak imitujący za pomocą kostiumu i gestykulacji ruchy maszyny.

wystąpienia konfliktu atomowego¹⁴. W operze *The Voyage* wprowadzony jest natomiast nacechowany fantastyką i złamaniem chronologii dialog Krzysztofa Kolumba z królową Izabelą I Katolicką (czas akcji określono na rok 1506, a więc dwa lata po śmierci królowej Izabeli). Treść dialogu zawiera refleksję, że z odkryciem Ameryki wiązało się niszczenie kultury autochtonicznej ludności oraz kolonizacja i rabunkowa eksploatacja podbitych terenów („Czy możemy rozszerzać się i równocześnie nie niszczyć?”¹⁵ – pyta retorycznie Kolumb).

Opery portretowe nie są jedynymi dziełami operowymi Philipa Glassa, w których pojawiają się idee społeczne oraz polityczne. Odnajdujemy je również m.in. w takich operach jak: *Hydrogen Jukebox*¹⁶, opisującej problemy społeczne Ameryki w drugiej połowie XX wieku, oraz *Appomattox* i akt V opery *The CIVIL WarS*, w których pojawia się temat wojny secesyjnej, a także w operze *The Trial*, w swej warstwie treściowej opartej na *Procesie* Kafki. Libretta niektórych oper Philipa Glassa powstały na motywach prozy współczesnych pisarzy sięgających w swej twórczości po tematykę społeczną i polityczną. Należą do nich: brytyjska pisarka Doris Lessing, której powieść science fiction stała się kanwą librett dwóch oper, austriacki kontrowersyjny pisarz o skandalizujących poglądach politycznych Peter Handke, wg którego sztuki napisane jest libretto opery *The Lost*, oraz John M. Coetzee, wokół którego powieści *Czekając na barbarzyńców* osnute zostało libretto opery *Waiting for the Barbarians*. Także tworzące tzw. trylogię *Quatsi* trzy nowatorskie filmy w reżyserii Godfreya Reggio, do których Glass skomponował muzykę, poruszają szeroko pojęte tematy społeczne. Philip Glass angażował się również w szereg działań społecznych, brał udział w koncertach dobroczynnych, współpracował z ACLU (American Civil Liberties Union), amerykańską organizacją non-profit broniącą praw obywatelskich¹⁷.

¹⁴ T. Biernacki, M. Pasiecznik, *Po zmierzchu. Eseje o operach współczesnych*, Warszawa 2012, s. 95.

¹⁵ „Can we build up without also tearing down?” [w:] Hwang David Henry, libretto opery *The Voyage* wg scenariusza Philipa Glassa, dołączone do nagrania CD: Philip Glass, *The Voyage. An Opera in Three Acts*, Orange Mountain Music 2006.

¹⁶ Utwór niejednoznaczny gatunkowo. Philip Glass w książce *Words Without Music* określa dzieło jako: „song” opera (s. 386), K. Robert Schwarz oraz R. Kostelanetz jako operę (K.R. Schwarz, *Minimalists*, London 1996; *Writings on Glass*, red. R. Kostelanetz, asystent red. R. Flemming, Berkeley 1999). E. Strickland klasyfikuje je w ramach teatru muzycznego (Glass, Philip [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, wyd. 2, red. S. Sadie, J. Tyrrell, Londyn 2001). Kompozycja napisana we współpracy z Allenem Ginsbergiem, który jest autorem libretta oraz występował w wykonaniach tego dzieła w partii narratora.

¹⁷ Ph. Glass, *Words Without Music...*, s. 309.

W operach portretowych Philipa Glassa pojawiają się liczne i różnorodne konteksty kulturowe. Idea wielokulturowości stoi u podstaw opery *Satyagraha*, w której przedstawione zostały wydarzenia związane z problemami mniejszości hinduskiej zamieszkującej Afrykę Południową na przełomie XIX i XX wieku, dyskryminowanej przez południowoafrykański rząd. Cechą librettu oraz inscenizacji oper portretowych jest ponadto zestawianie w jednym dziele niespójnych chronologicznie elementów różnych kultur. W operze *Satyagraha* oryginalnym zamysłem dramaturgicznym było wykorzystanie tekstu wybranego z *Bhagawadgity*, jednej ze starożytnych świętych ksiąg hinduizmu, jako wyłącznego tekstu libretta, który stanowi poetycki komentarz do wydarzeń, o których jest mowa w kolejnych scenach. Scena pierwsza tej opery zawiera podwójny czas i miejsce akcji – jest to jednocześnie mitologiczne pole bitwy, na którym szykują się do walki starożytne armie Kaurawów i Pandawów, oraz równina w Afryce Południowej. Na scenie zestawione zostają postaci mitologiczne hinduistycznego boga Krysny oraz księcia Ardżuny oraz historyczna postać M.K. Gandhiego. W operze wprowadzone są ponadto trzy postaci nieme: rosyjski pisarz Lew Tołstoj, indyjski poeta Rabindranath Tagore oraz amerykański działacz polityczny Martin Luther King. Zestawianie kultury starożytnej i współczesnej pojawia się także w operze *Echnaton*, w której – w jednej ze scen – wprowadzone są postaci osób zwiedzających współczesne ruiny miasta Słońca Achetaton oraz tekst zaczerpnięty ze współczesnych przewodników po Egipcie w kontraście do różnorodnych starożytnych tekstów, przeważnie o charakterze źródłowym, które stanowią większość materiału wykorzystanego w librecie¹⁸. W operze *The Voyage* librecista David Henry Hwang¹⁹ wprowadził w poszczególnych aktach różne miejsca i czasy akcji, łącząc elementy historyczne z fantastycznymi. Wydarzenia aktu I rozgrywają się pod koniec epoki lodowcowej na pokładzie zmierzającego ku Ziemi statku kosmicznego, a w scenie 3 także na zewnątrz statku. Scena 1 aktu II przenosi widza do 1492 roku do Granady, zaś scena 2 – na pokład statku Santa Maria podczas trzydziestego drugiego dnia wyprawy Krzysztofa Kolumba przez Atlantyk. Scena 1 aktu III dzieje się w przyszłości (w roku 2092) na stacji kosmicznej w systemie słonecznym i jednocześnie w różnych miejscach na Ziemi, scena 2 – w kosmicznym porcie wiele lat później, scena 3 – wewnątrz statku kosmicznego. W *Epilogu* (czas akcji: rok 1506) pojawia się postać umierającego Krzysztofa Kolumba, który toczy dialog z królową Izabelą.

¹⁸ Są to teksty dokumentalne, zapisane m.in. na ścianach grobowców lub stelach granicznych bądź wiersze z epoki starożytnej.

¹⁹ Libretto jest oparte na scenariuszu autorstwa Philipa Glassa.

Niekonwencjonalne zestawienia elementów różnych kultur dotyczą także warstwy muzycznej opery portretowej. Kantylenowa melodyka odsyłająca do tradycji włoskich oper XIX wieku paradoksalnie zestawiana jest z tekstem śpiewanym w sanskrycie w operze *Satyagraha*, zaś w wybranych scenach opery *Einstein on the Beach* pojawiają się elementy muzyki jazzowej (scena 1 *Building* z aktu IV) oraz nawiązanie do stylu muzycznego z epoki baroku (scena 2 *Bed* z aktu IV).

W operze *Einstein on the Beach* można dostrzec szereg nawiązań do kultury masowej zarówno w librecie, inscenizacji, jak i warstwie muzycznej opery. Kolażowe libretto opery zawiera teksty, w których pojawia się np. nawiązanie do nazwy amerykańskiej sieci sklepów Crazy Eddie, nazwiska członków zespołu The Beatles czy piosenkarki Carole King. W inscenizacji opery z 2014 r. w Théâtre du Châtelet w Paryżu w reżyserii Roberta Wilsona użyte zostały takie rekwizyty jak np.: gazeta „The New York Times”, torby z kawą i ciastkiem w rękach osób wchodzących na salę sądową, duże torebki na ramionach tancerek (*Trial*), deskorolka w ręku chłopca (*Building*). Muzyka opery zdradza konotacje z współczesną popkulturą poprzez wprowadzenie brzmienia syntezatora i saksofonów. W operze *The Perfect American* wprowadzona jest natomiast drugoplanowa postać kultowego artysty lat 60. Andy’ego Warhola. W tkance muzycznej skomponowanych przez Glassa kolejnych oper portretowych odnajdujemy ponadto współistnienie idei typowych dla kultury wysokiej i kultury popularnej. Przykładem może być zestawienie kantylenowego śpiewu operowego i brzmienia orkiestry symfonicznej z nawiązaniem do muzyki boogie-woogie w operze *Satyagraha*.

Liczne konteksty kulturowe znamionujące opery portretowe można odnaleźć w całej twórczości Philipa Glassa. Cechą jego indywidualnego stylu muzycznego są bowiem inspiracje różnymi gatunkami sztuki, takimi jak literatura, sztuki wizualne, teatr współczesny, film, taniec, cyrk, muzyka etniczna, muzyka popularna i jazzowa. Przykładem utworu łączącego elementy różnych kultur jest skomponowany w 2004 r. *Orion*, w którym Glass wprowadza w poszczególnych częściach dzieła instrumenty etniczne z różnych stron świata (jak zachodnioafrykańska kora, chińska lutnia pipa, indyjski sitar).

W stylu muzycznym Philipa Glassa między skomponowaniem dwu pierwszych oper portretowych: *Einstein on the Beach* i *Satyagraha* dokonana się wyraźna przemiana. Opera *Einstein on the Beach* to dzieło przełomowe w historii XX-wiecznej opery, charakteryzujące się niezwykle brzmieniem wynikającym z zastosowania nietypowej dla opery obsady: zespołu instrumen-

talnego, w którego brzmieniu dominują saksofony i syntezatory (oraz wprowadzane niekiedy skrzypce solo), w połączeniu z brzmieniem głosu recytującego. W powstałej trzy lata później operze *Satyagraha* styl muzyczny ulega znaczącej odmianie. Wprowadzony jest nowy, liryczny styl wokalny. Melodyjne arie i partie chóralsne zestawiane są z powtarzanymi sekwencjami harmonicznymi w partii orkiestry. Mimo iż w kształtowaniu materiału muzycznego tej opery nadal dominującą rolę ma nowatorska technika repetytywna, jednak o związku z tradycją opery romantycznej świadczą trzy kategorie: 1) elementy formy dramatycznej, takie jak aria (np. aria Gandhiego w I akcie) czy partia chóralsna z wielką kulminacją (w scenie *Ślubowanie*), 2) tradycyjna obsada orkiestrowa, 3) wyraz muzyczny, z charakterystyczną dominacją ekspresji lirycznej.

Styl muzyczny opery *Satyagraha*, a także kolejnych napisanych przez Philipa Glassa oper portretowych zawiera cechy typowe dla postminimalizmu. Kyle Gann definiuje to pojęcie w sposób następujący: „postminimalizm [...] nie był tylko zbiorem jakości wynikających z ogólnej zgodności zjawisk występujących w różnorodnych kompozycjach, ale praktycznie był on odrębnym paradygmatem zainspirowanym przez minimalizm i podjętym przez wielu kompozytorów, który uwidocznił się w setkach różnych utworów”²⁰, określając jednocześnie czas występowania muzyki postminimalistycznej na ćwierćwiecze następujące po roku 1978. W literaturze muzykologicznej wymieniane są takie cechy muzyki postminimalistycznej jak: ostro zarysowana konstrukcja rytmiczna, diatonika, występowanie dynamiki płaszczyznowej²¹, zmienna dynamika formy połączona z występowaniem wielkich kulminacji²² oraz typowe dla muzyki Johna Adamsa łączenie cech minimalistycznych z ekspresją zainspirowaną muzyką romantyzmu²³.

Kolejne opery portretowe Philipa Glassa – począwszy od opery *Satyagraha* – poprzez odwołanie się w swojej architektonice, obsadzie oraz stylu wokalnym do stylistyki oper romantycznych odzwierciedlają cechy postminimalizmu. Krzysztof Szwejgier w artykule zatytułowanym *Paradoksy opery minimalistycznej* podkreśla zmianę stylu polegającą na odchodzeniu od minimalistycznej prostoty w twórczości operowej amerykańskich re-

²⁰ K. Gann, *A Technically Definable Stream of Postminimalism, Its Characteristics and Its Meaning* [w:] *Ashgate Research Companion to Minimalist and Postminimalist Music*, red. Keith Potter, Kyle Gann i Pwyll ap Siôn, Farnham (Surrey) 2013, s. 56–57.

²¹ *Ibidem*, s. 56.

²² J. Paja-Stach, *Muzyka polska od Paderewskiego do Pendereckiego*, Kraków 2009, s. 43.

²³ K. Robert Schwarz, *Minimalists*, Londyn 1996, s. 170.

prezentantów minimalizmu. Autor pisze o antagonizmie między minimalizmem a operowością i jednocześnie złagodzeniu owego paradoksu opery minimalistycznej poprzez deminimalizację („wzbogacenie, różnicowanie pierwotnie prostej materii muzycznej”²⁴) i defabularyzację (np. w operze *Einstein on the Beach*)²⁵.

W badaniach muzykologicznych nad twórczością Philipa Glassa wskazuje się na występujące w niej nawiązanie do stylistyki romantyzmu²⁶. Widoczne jest ono w wielu aspektach muzyki tego kompozytora i przejawiało się także na gruncie muzyki operowej. Wśród cech stylistycznych twórczości Glassa zainspirowanych muzyką romantyzmu należy wymienić: uwypuklenie znaczenia melodyki w dziele muzycznym i nadanie jej lirycznej ekspresji, stosowanie neotonalności w postaci wykorzystywania przekształcanych skal muzycznych systemu dur-moll, wykorzystywanie akordów o budowie tercjowej, dominujące znaczenie faktury homofonicznej oraz wprowadzanie – obok techniki repetytywnej – także techniki wariacyjnej i nieregularnej budowy quasi-okresowej.

Opery portretowe Philipa Glassa wystawiane były przez wiele teatrów operowych na całym świecie i zdobyły rozgłos międzynarodowy. Wybrane opery portretowe były wystawiane m.in. w Metropolitan Opera w Nowym Jorku (*Einstein on the Beach*, *The Voyage*, *Satyagraha*), English National Opera w Londynie (*Akhmaten*, *Satyagraha*, *The Perfect American*), Opéra National de Paris-Garnier (*Einstein on the Beach*), Teatro Real w Madrycie (*The Perfect American*), Landestheater w Linzu (*The Voyage*, *Kepler*), De Nederlandse Opera (*Einstein on the Beach* – wystawienie w Amsterdamie, *Satyagraha* – prapremiera wystawiona przez De Nederlandse Opera w Rotterdamie), teatry operowe w Stuttgarcie (Trylogia), Strasburgu (*Akhmaten*), Waszyngtonie (*Satyagraha*), Los Angeles (*Einstein on the Beach*, *Akhmaten*), Houston (*Akhmaten*), Portland i Cincinnati (*Galileo Galilei*). Do najczęściej wystawianych oper Philipa Glassa należą opery wchodzące w skład trylogii, jedne z dzieł, dzięki którym kompozytor zdobył ok. 1984 r. światowy rozgłos. Joseph Kerman w kluczowej dla literatury operologicznej pracy *Opera as Drama* (wydanie zrewidowane, 1988), omawiając opery

²⁴ K. Szwaigier, *Paradoksy opery minimaistycznej* [w:] *Świat oper Zygmunta Krauzego*, red. R. Daniel Golianek, Łódź 2016, s. 74.

²⁵ *Ibidem*, s. 74–76.

²⁶ Por. K.R. Schwarz, *Minimalists*, Londyn 1996, s. 149, R. Taruskin, *Music in the Late Twentieth Century*, The Oxford History of Western Music, Oksford 2010, s. 516; P. Strzelecki, „Nowy romantyzm” w twórczości kompozytorów polskich po roku 1975, *Kra-ków* 2006, s. 106.

Philipa Glassa, pisze o „unikalnym świecie dramatycznym kreowanym przez jego muzykę” (s. 226). K. Robert Schwarz, pisząc o sukcesie opery *Satyagraha*, zauważa, iż Glass „zdobywał wówczas nowe audytoria o liczbie i różnorodności znanej tylko nielicznym kompozytorom końca XX wieku” (*Minimalists*, s. 144).

Oryginalna tematyka librett oper portretowych Philipa Glassa wpisuje się w poszukiwania nowych tematów i eksperymentalnych ujęć librett w twórczości współczesnych kompozytorów. Występujące w operach portretowych inspiracje nauką oraz sztuką odnajdujemy także w twórczości operowej Michaela Nymana. Libretto jego opery pt. *The Man Who Mistook His Wife for a Hat* autorstwa Christophera Rawlence’a jest oparte na motywach książki neurologa Olivera Sacksa, w której opisany został przypadek agnozji wzrokowej, zaś w librecie opery *Facing Goya* pojawiają się m.in. tematy związane z krytyką sztuki oraz ideą klonowania. Tematyka społeczna i polityczna występuje w operze *Kolonia karna* Joanny Bruzdowicz i *Diabły z Loudun* Krzysztofa Pendereckiego. Podobnie jak w operach *Satyagraha* i *Echnaton* Glassa, także w obu wideooperach Steve’a Reicha na pierwszy plan wysuwają się idee polityczne²⁷. Tematyka science fiction, podjęta m.in. w operze *The Voyage* Glassa, pojawia się także w skomponowanej w 2014 roku *Space Opera* Aleksandra Nowaka.

Opery portretowe zaznaczyły się wyraźnie na tle wielkiej różnorodności nowych gatunków muzyki operowej na przełomie XX i XXI wieku. Szczególną wynalazczością w tym zakresie cechowała się twórczość kompozytorów amerykańskich, angielskich i polskich. Do rozkwitu amerykańskiej opery na przełomie XX i XXI wieku przyczyniło się bogactwo nowych rozwiązań gatunkowych wprowadzanych na gruncie oper społecznych, wśród których szczególną rolę odgrywała tematyka polityczna, jak np. w operach *Nixon w Chinach* Johna Adamsa czy *Satyagraha* Philipa Glassa. Wśród innych nowatorskich dokonań kompozytorów amerykańskich wymienić należy takie gatunki muzyczne, jak opera telewizyjna Roberta Ashleya, opera solowa Laurie Anderson oraz opery Meredith Monk, w których kompozytorka wprowadzała eksperymentalne techniki wokalne. Dzieła te również oparte były na tematyce społecznej.

²⁷ Określenie „teatr idei” wprowadził David Allenby w tytule wywiadu z twórcami opery *Three Tales*, Steve’em Reichem i Beryl Korot, *A Theatre of Ideas. Steve Reich and Beryl Korot interviewed by David Allenby*, <https://www.ensemble-modern.com/en/mediatheque/texts/2002-05-01/a-theatre-of-ideas-steve-reich-and-beryl-korot-interviewed-by-david-allenby-2002> [dostęp: 18.01.2022].

Wśród dokonań kompozytorów angielskich, wymienić należy monodram na sopran solo pt. *King Harald's Saga* skomponowany przez Judith Weir czy operę Johna Tavenera *Mary of Egypt*, prezentującą oryginalną koncepcję dźwiękowej ikony. W twórczości kompozytorów polskich powstającej na przełomie XX i XXI wieku można zaobserwować rozkwit nowych gatunków operowych: od oryginalnej, skomponowanej w 1977 roku *Audycji V* Andrzeja Krzanowskiego, określonej przez kompozytora jako „metaopera”, będącej syntezą sztuk plastycznych, poezji, dramatu i filmu, poprzez etiudę operową *Miniopera* Bogusława Schaeffera, z użyciem rzutników, aparatury wideo i komputera, gatunek opery-misterium reprezentowany przez utwory *Moby Dick* Eugeniusza Knapika i *Anhelli* Dariusza Przybylskiego, po eksperymentalny gatunek dramatooper wprowadzony przez Agatę Zubel w utworze *Oresteja*. Tendencje eksperymentalne przejawiały się także w powstałych w ostatnich latach operach *Mein Staat als Freund und Geliebte* (2017/18) na chór, pianistę-performera, głos tenorowy, tancerzy, wideo i orkiestrę niemieckiego kompozytora Johannes Kreidler oraz *Scary Beauty*²⁸ (2018) japońskiego kompozytora Keiichiro Shibuya.

Przedstawiony tu dorobek kompozytorski Philipa Glassa skłania do wniosku, że do wielkiego, światowego rezonansu jego twórczości przyczyniły się w dużym stopniu jego opery portretowe, ze względu na nowe, oryginalne ujęcie gatunkowe, niestroniące od cech opery tradycyjnej, tematy związane z ogólnohumanistycznymi i ogólnoludzkimi ideami oraz niezwykle język muzyczny, w którym nowatorska technika repetytywna łączy się z ideami technicznymi i architektonicznymi zainspirowanymi muzyką przeszłości.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

A Theatre of Ideas. Steve Reich and Beryl Korot interviewed by David Allenby, <https://www.ensemble-modern.com/en/mediatheque/texts/2002-05-01/a-theatre-of-ideas-steve-reich-and-beryl-korot-interviewed-by-david-allenby-2002> [dostęp: 18.01.2022].

Glass Philip, *Opera on the Beach*. Philip Glass on His New World of Music Theatre, red. i materiały uzupełniające Robert T. Jones, Faber & Faber, London 1988.

Glass Philip, *Preface* [w:] Philip Glass, *The Voyage. An Opera in Three Acts*, komentarz do nagrania CD, Orange Mountain Music 2006.

²⁸ W obsadzie tego utworu występuje androidalny robot Alter 3, który dyryguje orkiestrą oraz śpiewa.

- Glass Philip, *Words Without Music. A Memoir*, Faber & Faber, London 2015.
- Glass Philip, komentarz do utworu *The Canyon*, <https://www.wisemusicclassical.com/work/3155/The-Canyon--Philip-Glass/> [dostęp: 19.01.2022].
- Hwang David Henry, libretto opery *The Voyage* wg scenariusza Philipa Glassa [w:] Philip Glass, *The Voyage. An Opera in Three Acts*, komentarz do nagrania CD, Orange Mountain Music 2006.

Literatura przedmiotu

- Biernacki Tomasz, Pasiecznik Monika, *Po zmierzchu. Eseje o operach współczesnych*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2012.
- Bokina John, *Opera and Politics. From Monteverdi to Henze*, Yale University Press, New Haven 1997.
- Boyden Matthew et al., *The Rough Guide to Opera*, red. Joe Staines, wyd. 3, Rough Guides, London 2002.
- Gann Kyle, *A Technically Definable Stream of Postminimalism, Its Characteristics and Its Meaning* [w:] *Ashgate Research Companion to Minimalist and Postminimalist Music*, red. Keith Potter, Kyle Gann i Pwyll ap Siôn, Farnham (Surrey): Ashgate 2013.
- Harvey Caroline, *Words and actions* [w:] *The Cambridge Companion to Twentieth-Century Opera*, red. Mervyn Cooke, Cambridge 2005.
- Kamiński Piotr, *Tysiąc i jedna opera*, t. 1–2, Kraków 2008.
- Kerman Joseph, *Opera as Drama*, wyd. nowe, zrewidowane, Faber & Faber, London 1989.
- Kostelanetz Richard (red.), Robert Flemming (asystent red.), *Writings on Glass. Essays. Interviews. Criticism*, University of California Press, Berkeley 1999.
- Lassetter Leslie, *The Operatic Trilogy of Philip Glass: Einstein on the Beach, Satyagraha, and Akhnaten*, Cincinnati 1985.
- Miklaszewska Joanna, *American Political Opera in the Twentieth Century*, seria "Interdisciplinary Studies in Performance", Peter Lang, Berlin 2018.
- Novak Jelena, *From Minimalist Music to Postopera: repetition, representation and (post) modernism in the operas of Philip Glass and Louis Andriessen* [w:] *Ashgate Research Companion to Minimalist and Postminimalist Music*, red. Keith Potter, Kyle Gann i Pwyll ap Siôn, Ashgate, Farnham (Surrey) 2013.
- Paja-Stach Jadwiga, *Muzyka polska od Paderewskiego do Pendereckiego*, Musica Iagellonica, Kraków 2009.
- Richardson John, *Singing Archaeology. Philip Glass's „Akhnaten”*, Hanover (New Hampshire) 1999.
- Sadie Stanley (red.), *The Grove Book of Operas*, wyd. 2. zrewidowane, red. Laura Macy, Oxford University Press, Oxford 2009.
- Schwarz K. Robert, *Minimalists*, Phaidon, London 1996.
- Skowron Zbigniew, *Nowa muzyka amerykańska*, Musica Iagellonica, Kraków 1995.
- Strickland Edward, *Glass, Philip* [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, wyd. 2, red. Stanley Sadie, John Tyrrell, Macmillan, London 2001.
- Strzelecki Paweł, „Nowy romantyzm” w twórczości kompozytorów polskich po roku 1975, Musica Iagellonica, Kraków 2006.
- Swed Mark, *Review: An opera about Walt Disney, in commuting distance of Disneyland*, <http://www.latimes.com/entertainment/arts/la-et-cm-perfect-american-review-20170313-story.html> [dostęp: 10.11.2021].

Szwajgier Krzysztof, *Paradoksy opery minimalistycznej* [w:] *Świat oper Zygmunta Krauzego*, red. Ryszard Daniel Golianek, Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów, Łódź 2016.

Taruskin Richard, *Music in the Late Twentieth Century*, The Oxford History of Western Music, Oxford University Press, Oxford 2010.

Warburton Daniel, *Philip Glass's 'Echnaton'*, „Tempo” 1984, nr 149.

Political, Social and Cultural Contexts in Philip Glass's Portrait Operas

Abstract

The aim of the article is to show the originality of a new genre of portrait opera, established by Philip Glass. In the operas composed in this genre one can find a combination of an innovative compositional technique and a dramatic structure with the unconventional form and content of the libretto, in which socio-political ideas and cultural contexts are introduced. These issues are presented in the article both against the background of Philip Glass's remaining operatic work and the development of American and European opera at the turn of the 20th and 21st centuries. In Philip Glass's rich operatic oeuvre, the genre of portrait opera is represented by seven operas. The first three operas that form the Trilogy: *Einstein on the Beach* (1976), *Satyagraha* (1979) and *Akhmaten* (1983) were described by the composer as portrait operas, but this genre is continued also in the later works: *Galileo Galilei* (2001), *Kepler* (2009) and *The Perfect American* (2013).

The novelty of the portrait opera genre is expressed in several original genre assumptions adopted by the composer. These are: making the main characters famous historical figures who, thanks to their activities and visionary ideas, attracted societies in different epochs; strong exposure of the main character; the presence of social and political ideas in the libretto, and building acts on the juxtaposition of scenes, often resembling poetic images.

The presence of political ideas occurs with uneven intensity in individual portrait operas. Two of them, the operas *Satyagraha* and *Akhmaten*, are political operas. In other operas, such as *Kepler*, *The Perfect American* and *Galileo Galilei*, political issues are only side-themes. Philip Glass's portrait operas feature also numerous and varied cultural contexts, such as the idea of multiculturalism (in *Satyagraha*) and the juxtaposition of chronologically inconsistent elements of different cultures in one work.

Keywords: a portrait opera, Philip Glass, political ideas, cultural contexts, postminimalism